

ตอน 1
บททั่วไปเกี่ยวกับสหภาพโซเวียต

บทที่ 1

สภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

ภูมิศาสตร์สังเขป

สหภาพโซเวียต (Soviet Union) เป็นชื่อย่อมาจากคำเต็มว่าสหภาพสาธารณรัฐโซเวียตสังคมนิยม (Union of Soviet Socialist Republics or USSR) เป็นประเทศที่มีพื้นที่มากที่สุดในโลก ประกอบด้วยครึ่งหนึ่งของทวีปยุโรปและหนึ่งในสามของทวีปเอเชีย คือมีพื้นที่ทั้งสิ้น 22.4 ล้านตารางกิโลเมตร หรือ 8.6 ล้านตารางไมล์ หรือประมาณ 1 ใน 6 ของพื้นที่ซึ่งเป็นแผ่นดินของโลก มีอาณาบริเวณอยู่ทั้งในทวีปยุโรปและเอเชีย มีเวลาท้องถิ่นแตกต่างกัน 11 เขต ในระหว่างจุดด้านตะวันออกสุดถึงด้านตะวันตกสุดของประเทศห่างกันในขนาดที่เมื่อจุดด้านตะวันตกพบรุ่งอรุณนั้น จุดด้านตะวันออกกำลังพลบค่ำ เช่นในขณะที่กรุงมอสโกเป็นเวลาเที่ยงวัน ในเขตทะเลสาบไบคาลและในเขตไซบีเรียจะเป็นเวลา 5 โมงเย็น และในเขตแหลมเดซเนฟซึ่งติดชายฝั่งทะเลช่องแคบแบริงจะเป็นเวลา 4 ทุ่ม และรถด่วนต้องใช้เวลากว่าหนึ่งสัปดาห์จึงข้ามความกว้างของประเทศ¹

ทางเหนือ มีพื้นที่ไปถึงประมาณเส้นละติจูด 80 องศาเหนือ ใกล้ขั้วโลกเหนือเข้าไปมาก จุดเหนือสุดก็คือเกาะรูดอล์ฟในหมู่เกาะ Frans Joseph Land ทางใต้มีพรมแดนใต้สุดอยู่ในรัฐตุรกีเมเนีย ใกล้เมืองคุชกา (Kushkar) ติดเขตแดนประเทศอัฟกานิสถานหรือประมาณละติจูด 35 องศาเหนือ ความยาวจากตะวันตกถึงตะวันออก คือเริ่มตั้งแต่ตรงพรมแดนกับสาธารณรัฐประชาชนโปแลนด์ใกล้กับเมืองคาลินินกราด ชายฝั่งทะเลบอลติกถึงแหลมเดซเนฟ (ช่องแคบแบริง) หรือจากลองติจูด 20 องศาตะวันออก ถึง 170 องศาตะวันตก ยาวประมาณ 7,000 ไมล์

พรมแดนของโซเวียตยาวประมาณ 35,000 ไมล์ หรือ 60,000 กิโลเมตร และประมาณ 2 ใน 3 ของระยะนี้เป็นฝั่งทะเล มีมหาสมุทรทั้งสามด้านล้อมรอบ คือทิศเหนือจดมหาสมุทรอาร์กติก ทิศตะวันออกจดมหาสมุทรแปซิฟิก ทิศตะวันตกจดมหาสมุทรแอตแลนติก และมีเขตแดนติดต่อกับประเทศในยุโรปคือ นอร์เวย์ ฟินแลนด์ โปแลนด์ เชคโกสโลวาเกีย ฮังการี และ รุเมเนีย ทิศใต้ติดต่อกับประเทศตุรกี อิหร่าน อัฟกานิสถาน จีน มองโกเลีย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี ซึ่งอยู่ในทวีปเอเชีย

สหภาพโซเวียต จัดว่าเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ มีเมืองหลวงคือมอสโก (Moscow หรือ Moskva) สหภาพโซเวียตตั้งขึ้นเมื่อปี 1922 โดยแรกเริ่มมีเพียง 4 สาธารณรัฐมารวมกัน (คือ RSFSR อุเครน เบลารุสเซีย และสาธารณรัฐคอเคเซีย) แต่ปัจจุบันมีสาธารณรัฐทั้งหมด 15 สาธารณรัฐ ซึ่งแต่ละสาธารณรัฐก็ยังแบ่งซอยออกเป็นเขตย่อย ๆ อีก สาธารณรัฐที่ใหญ่ที่สุด ก็คือสหพันธ์สาธารณรัฐโซเวียตสังคมนิยมรัสเซีย (Russian Soviet Federative Socialist Republic หรือย่อ ๆ คือ RSFSR) ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 72% ของเนื้อที่ของประเทศ เป็นดินแดนส่วนที่เป็นรัสเซียแท้ ๆ ก่อนที่จะตั้งขึ้นเป็นสหภาพ สาธารณรัฐที่เพิ่มขึ้นใหม่นี้ ส่วนมากเกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหภาพโซเวียตผนวกดินแดนของประเทศต่าง ๆ เข้าอยู่ใต้อำนาจ

ดินแดนของสหภาพโซเวียตอยู่ในทวีปเอเชียมีประมาณ 75% ในทวีปยุโรป 25% พรหมแดนระหว่างยุโรปและเอเชียผ่านเทือกเขาคอเคซัสในแถบตะวันออก และตามที่สุดภูมิเมานิช ในตอนใต้ สาธารณรัฐต่าง ๆ ที่อยู่ในทวีปยุโรปคือ ลิทัวเนีย ลัตเวีย เอสโตเนีย เบลารุสเซีย อุเครน มอลดาเวีย และบางส่วนของสหพันธ์รัสเซีย

พื้นที่ส่วนใหญ่ของสหพันธ์รัสเซียอยู่ในทวีปเอเชีย มีอาณาบริเวณจดไซบีเรีย และตะวันออกไกล สาธารณรัฐที่เหลือคือ จอร์เจีย อาร์เมเนีย อาเซอร์ไบจาน คาซัคสถาน อุซเบกิสถาน ตุรกีเมเนีย ทาจิกิสถาน และคีร์กีซเซีย อยู่ในทวีปเอเชียทั้งสิ้น

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหภาพโซเวียตผนวกดินแดนของประเทศต่าง ๆ เข้ามาอยู่ใต้อำนาจ พลเมืองของสหภาพโซเวียตจึงมีเชื้อชาติและภาษาแตกต่างกันมาก คือมีพลเมืองเชื้อชาติต่าง ๆ กว่า 170 ชาติ พูดภาษาต่างกัน 130 ภาษาและมีตัวหนังสือต่างกัน 5 แบบ ปัจจุบันสหภาพโซเวียตได้ชื่อว่ามีประชากรมากที่สุดในโลกเป็นอันดับสามรองจากประเทศจีนและอินเดีย เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 1980 สหภาพโซเวียตมีประชากรทั้งสิ้น 265.5 ล้านคน² การที่มีประชากรมากเนื่องจากมีอัตราการเกิดสูงและอัตราการตายต่ำลง จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยปีละ 2.2 - 2.4 ล้านคนในช่วง 1966 - 1971 สาธารณรัฐในเอเชียกลางและแถบคอเคซัสมีอัตราเพิ่มของพลเมืองสูงที่สุด

ภูมิประเทศของสหภาพโซเวียต ส่วนที่อยู่ในทวีปยุโรปนั้นเป็นที่ราบเกือบทั้งสิ้น นอกจากเทือกภูเขาคอเคซัสและเทือกเขาคอเคซัส ส่วนในทวีปเอเชียส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง มีที่ราบใหญ่อยู่ 2 ตอนคือ ทางภาคตะวันตกและภาคเหนือของไซบีเรียตอนหนึ่ง และที่ราบรอบ ๆ ทะเลสาบอารัล (Aral Sea) อีกตอนหนึ่ง นอกนั้นล้วนเป็นภูเขาและที่ราบสูงทั้งสิ้น

เนื่องจากสภาพไซบีเรียมีดินแดนกว้างใหญ่ จึงครอบคลุมของอุณหภูมิทุกเขต นอกจากเขตทุนดรา จึงมีภูมิอากาศแตกต่างกันหลายแบบ มีทั้งอากาศแบบหนาวเย็นแถบขั้วโลก และอากาศแห้งแล้งแบบทะเลทรายเป็นบริเวณกว้างมาก ปรากฏว่าทางภาคตะวันออกก็เพียงเหนือของไซบีเรียเป็นเขตที่มีอุณหภูมิระหว่างฤดูร้อนกับฤดูหนาวแตกต่างกันมากกว่าอื่นใดในโลก สถิติอุณหภูมิต่ำสุดที่เคยวัดบนพื้นผิวโลก คือวัดได้ที่ไซบีเรียตะวันออกเฉียงเหนือในแถบยาคุตียะ ๖๐ องศาเซลเซียส และสูงสุดวัดได้ที่เทร์เมอร์ในอุซเบคกิสถาน +5๐ องศาเซลเซียส

ในดินแดนทรัพยากร สหภาพโซเวียตเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรแร่ธาตุธรรมชาติมากมาย และนับเป็นแหล่งถ่านหินที่ใหญ่ที่สุดในโลก โดยขุดพบในเขตเทือกเขาอูราลส์และในไซบีเรีย แหล่งถ่านหินที่สำคัญของประเทศคือ แหล่งถ่านหินที่โดเนตส์ (Donets Basin) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของไซบีเรียเขตยุโรป อุซเบคิสต์ (แถบตะวันออกเฉียงใต้ของไซบีเรียตะวันตก) ถ่านหินคาซัคสถานและเอกีบาตอซ (คาซัคสถาน) เมโซธา (ตอนเหนือของไซบีเรียเขตยุโรป) ดานส์ บาซินส์และอีร์กุตส์ (ตอนใต้ของไซบีเรียตะวันออก) และแหล่งสุดท้ายคืออุลลุสกาและเลนิน (ตอนเหนือของไซบีเรียตะวันออก) นอกจากถ่านหินแล้วดินแดนไซบีเรียเกือบครึ่งเป็นแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ แหล่งน้ำมันที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในเขตระหว่างลุ่มแม่น้ำโวลก้ากับเทือกเขาอูราลส์ ในแถบไซบีเรียตะวันตก คาสเคซัส คาซัคสถานตะวันตก และตุร์กเมเนีย เมืองที่ได้ชื่อว่า เป็นศูนย์กลางผลิตน้ำมันคือเมืองบากู (Baku) ซึ่งอยู่ทางบริเวณชายฝั่งตะวันตกของทะเลสาบแคสเปียน แหล่งแก๊สธรรมชาติอยู่ในแถบคอเคซัสเหนือ อุเครน อุซเบคกิสถาน โปวอลสกาย (เขตโวลก้า) และไซบีเรียตะวันตก สำหรับแร่เหล็กและอื่น ๆ ทางการไซบีเรียได้ค้นพบแหล่งแร่ อันมหาศาลในไซบีเรียเขตยุโรป คือ ที่กูร์สค์ ครัวอียรอต และแถบเคอร์ว ในเขตเทือกเขาอูราลส์ คาซัคสถานตอนเหนือ และอีกหลายแห่งในไซบีเรียและตะวันออกไกล แหล่งแร่แมงกานีสที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ คือ แหล่งนิโคปอลในอุเครน และจิยาตุราในเจอร์เจีย แหล่งแร่ทองคำอันสำคัญอยู่ในคาซัคสถาน อูราลส์ เอเชียกลาง และทรานสคอเคซัส เหมือนตะกั่วและสังกะสีอยู่ในคาซัคสถาน คือที่รุคนี-อัลไต และในเอเชียกลาง เหมือนนิกเกิลที่กามสมุทรโกลาในอูราลส์ และไซบีเรียตอนเหนือ เหมือนทองคำในคาซัคสถาน ไซบีเรีย และตะวันออกไกล แม้จะมีทรัพยากรแร่ธาตุตามธรรมชาติจำนวนมากก็ตาม แต่เมื่อดูทางการเกษตรแล้วสัดส่วนน้อยมาก

ทางด้านวงการเกษตรและปศุสัตว์ สภาพไซบีเรียมีพื้นที่เพาะปลูกน้อยมาก เมื่อเทียบกับพื้นที่ของประเทศคือประมาณเพียง 12.5% ที่นับเช่นนี้เพราะว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของสหภาพไซบีเรียอยู่ในเขตภูมิอากาศหนาวเย็นมีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำกว่าเกินกว่าที่จะเพาะปลูกได้ชนิด

หรือแห้งแล้งเกินไป เขตเพาะปลูกที่สำคัญมีอยู่ทางภาคกลางและภาคใต้ของโซเวียตเขตยุโรป โดยเฉพาะในอุเครนมีการเพาะปลูกหนาแน่นมาก มีการปลูกข้าวสาลี ข้าวโพด และฝ้าย ส่วนในด้านการปศุสัตว์นั้น ทางภาคใต้ของโซเวียตเขตยุโรปซึ่งเป็นเขตเพาะปลูกที่สำคัญ ก็มีการเลี้ยงสัตว์อยู่เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน คือมีการเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม หมู แพะและแกะ ส่วนในเขตอากาศแห้งแล้งแถบทะเลทรายและทุ่งหญ้าสเตปป์ในเอเชีย มีการเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน เป็นส่วนใหญ่ คือเลี้ยงแพะ แกะ และอูฐ

ทางด้านอุตสาหกรรม แต่เดิมเขตอุตสาหกรรมของสหภาพโซเวียตมีอยู่เฉพาะใน เขตยุโรป ซึ่งมีศูนย์กลางสำคัญ ๆ 2 เขตใหญ่ ๆ คือ เขตเมืองเลนินกราด (Leningrad) และ มอสโคว์ (Moscow) แห่งหนึ่ง และเขตอุเครนอีกแห่งหนึ่ง มีเมืองอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้แก่ เลนินกราด ซึ่งมีอุตสาหกรรมทอผ้าลินิน ต่อเรือ มอสโคว์มีอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า เคียฟ (Kiev) มีอุตสาหกรรมผลิตเครื่องจักร เครื่องแก้ว และกลั่นน้ำมัน สำหรับคาร์คอฟ (Kharkov) มีการถลุงเหล็กและทำเหล็กกล้า แต่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียต ได้เริ่มนโยบายย้ายแหล่งอุตสาหกรรมไปอยู่ในเขตเทือกภูเขาอูราลส์และในไซบีเรีย ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยทางด้านยุทธศาสตร์ ฉะนั้นในปัจจุบันจึงมีแหล่งอุตสาหกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้น นอกโซเวียตเขตยุโรป อย่างเช่นในเทือกเขาอูราลส์มีเมืองสเวร์ดลอฟสค์ (Sverdlovsk) โมโลตอฟ (Molotov)³ และชิลยาบินสค์ (Chelyabinsk) ซึ่งล้วนมีอุตสาหกรรมการขุดและถลุงแร่ ผลิต เครื่องจักรเกษตรกรรม ในเขตไซบีเรียตะวันตกก็มีเมืองออมสค์ (Omsk) และโนโวซิเบียร์สค์ (Novosibirsk) และในไซบีเรียตะวันออกมีเมืองยาคูตสค์ (Yakutsk)

จากหนังสือ Geography and World Affair หน้า 168-174 ได้แบ่งเขตการอุตสาหกรรม ของโซเวียตไว้ 11 เขตด้วยกันคือ

เขตในยุโรป มี 6 เขตคือ

1. Moscow เป็นแหล่งอุตสาหกรรมสำคัญมีรัศมีขยายไปถึง 100 ไมล์ เนื่องจากมีการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกสะดวก แม้จะขาดวัตถุดิบที่จะนำมาป้อนโรงงาน เช่นฝ้าย ซึ่งต้องนำมาจากเตอร์กีสถาน เหล็กมาจากอุเครน ถ่านหินมาจากที่ราบลุ่มโตนเนตส์ อุตสาหกรรม ที่สำคัญมี

- ก. อุตสาหกรรมถักทอ ผลิตจากฝ้าย ลินินจากต้นแฟลกซ์ (Flax) และขนสัตว์
- ข. อุตสาหกรรมเครื่องเหล็ก เครื่องจักร
- ค. อุตสาหกรรมเคมี

2. Leningrad-The Baltic State เขตนี้อยู่ทางด้านตะวันตกของมอสโก ซึ่งวัตถุดิบขนมาทางทะเลสะดวก สิ่งทีผลิตในเขตนี้มีกระดาษ เซลลูโลส เฟอร์นิเจอร์ ขนสัตว์ ต่อเรือ เครื่องจักร เรือเดินทะเล กลั่นน้ำมัน ยางเทียม และถักทอ เป็นต้น

3. The Donbass ที่ราบลุ่มโดเนตส์หรือดอน เป็นแหล่งใหญ่อันดับสองอยู่เหนือทะเลดำ เป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยเหล็กและถ่านหิน มีอุตสาหกรรมหนักถลุงเหล็กและเหล็กกล้าที่เมืองคริวอียรอด และแมงกานีสที่เมืองนิโคโปล เขตนี้มีการติดต่อกับภายนอกโดยทางน้ำสะดวก นอกจากเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมหนักแล้ว ยังมีเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเคมีด้วย ทางตอนกลางลุ่มแม่น้ำโวลก้า มีอุตสาหกรรมฟอกหนัง ทำรองเท้าและถักทอเสื้อผ้าอีกด้วย เป็นต้น

4. The Caucasus เขตนี้มีการผลิตไม้ซุง อาหารหลักเช่นข้าวสาลี ผลไม้ น้ำตาล และชา พวกวัตถุดิบสำหรับโรงงานมี ฝ้าย ไหม และยาสูบ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองบากู จากบากูนี้มีน้ำมันอยู่มากจนต้องส่งไปขายที่อื่น มีการส่งตามท่อไปยังเมืองบาตุมริมฝั่งทะเลดำ นอกจากนี้ยังมีการผลิตถ่านหิน โลหะธาตุ และแมงกานีสบ้างไม่มากนัก

5. The Urals เขตนี้ได้พัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองมาแล้ว เขตนี้อุดมไปด้วยเหล็ก นิกเกิล ทองแดง บอริกซ์ สังกะสี ตะกั่ว น้ำมัน (ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นแหล่งใหญ่ในรัสเซีย) ถ่านหินและแก๊สธรรมชาติ ทางตอนใต้ของเทือกเขาอูราลส์มีแหล่งศูนย์กลางการผลิตเหล็กกล้าที่เมืองแมกนิโตกอร์สค์

6. The Middle Volga เขตนี้มีอุตสาหกรรมมากมายหลายชนิด ผลิตพวกซุง ฟอกหนัง ถักทอ ทำรองเท้า กลั่นน้ำมันที่ส่งมาจากเทือกเขาอูราลส์ และเป็นแหล่งเพาะปลูกอีกด้วย

เขตที่อยู่ในเอเชีย มี 5 เขตคือ

7. คุซเบส เบซิน (The Kuzbass Basin)
8. คาซัคสถาน (Kazakhstan)
9. เอเชียกลาง (Central Asia) ได้แก่ คีร์กีซเซีย ทาจิกิสถาน และอุซเบกิสถาน
10. ไบคาล (Baikal)
11. เขตอุตสาหกรรมอื่น ๆ ของไซเวียตในเอเชีย ได้แก่ คอมโซมอลสค์ - วลาดิวอสตอค (Komsomolsk-Vladivostok)

ทางด้านการคมนาคม เนื่องจากสหภาพโซเวียตเป็นประเทศที่กว้างใหญ่ไพศาล การคมนาคมขนส่งจึงมีความสำคัญมากในทางเศรษฐกิจของประเทศ สหภาพโซเวียตมีถนน รถยนต์และทางรถไฟที่ดีพอสมควร คือมีถนนสำหรับรถยนต์ยาวประมาณ 1,400,000 กิโลเมตร จำนวน 511,600 กิโลเมตรเป็นทางชั้นเยี่ยม ส่วนทางรถไฟมีความยาวประมาณ 135,000 กิโลเมตร ร้อยละ 33.9 ของความยาวนี้เป็นทางรถไฟใช้กระแสไฟฟ้า ทางรถไฟเป็นเส้นทางคมนาคม ที่สำคัญที่สุดของประเทศ ศูนย์กลางการคมนาคมทางรถไฟคือมอสโก ทางรถไฟสายสำคัญที่สุดคือสายทรานส์ไซบีเรียน (Trans-Siberian Railway) ซึ่งผ่านตอนกลางของประเทศไปถึง เมืองวลาดิวอสตอค เป็นทางรถไฟสายยาวที่สุดประมาณ 8,640 กิโลเมตร สร้างเสร็จปี 1904 นับเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของโซเวียตเป็นอย่างมาก มีการขนส่ง สินค้าและวัตถุดิบเชื่อมแหล่งอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งรัสเซียในเขตยุโรปและเขตเอเชีย ส่วน การขนส่งทางน้ำมีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา สำหรับทางทะเลก็มีการเดินเรือในทะเล บอลติก และทะเลดำ ทางด้านมหาสมุทรอาร์กติกเดินเรือได้ทางคาบสมุทรโคลา มีเมืองท่าที่สำคัญคือเมืองเมอร์มันส์ค์ (Murmansk) ส่วนเมืองท่าสำคัญอื่น ๆ ก็มีเมืองโอเดสซา (Odessa) เมืองเซวัสโตโปล (Sevastopol) เมืองบากู และเมืองวลาดิวอสตอค ส่วนการคมนาคมทางอากาศ ปัจจุบันนับว่าเจริญมาก มีสายการบินเดินติดต่อระหว่างเมืองสำคัญต่าง ๆ ภายในประเทศ และกับเมืองสำคัญ ๆ ของประเทศใกล้เคียงทั่วถึงกัน สายการบินแอร์ฟลอตเป็นตัวแทนการขนส่งทางอากาศของรัฐ

ประวัติศาสตร์สังเขป

เมื่อศึกษาดูถึงประวัติโบราณของรัสเซีย อาจกล่าวได้ว่า ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 9 อาณาบริเวณที่เป็นประเทศรัสเซียหรือสหภาพโซเวียตในปัจจุบันนั้นเป็นดินแดนของการทำสงครามรบพุ่งกันในระหว่างชนเผ่าต่าง ๆ ที่ไม่มีรูปแบบการปกครองเป็นกิจจะลักษณะ ดินแดนของสหภาพโซเวียตได้มีสภาพเป็นรัฐ (State) ของชนชาติรัสเซียขึ้นในปี ค.ศ. 862 โดยกษัตริย์รูริค (Rurik) ผู้นำของชนชาติวารันเจียน (Varangian) ได้เข้ามาตั้งรกรากขึ้นที่เมืองนอฟโกรอด (Novgorod) ซึ่งอยู่ทางเหนือของรัสเซีย และได้ขยายอิทธิพลลงมาจนถึงเมืองเคียฟ (Kiev หรือ Kiyev)

ภายในปี ค.ศ. 900 ได้มีการจัดตั้งนครต่าง ๆ เป็นจำนวนมากกว่า 10 แห่งขึ้นทางภาคตะวันตกของรัสเซีย และเมืองเคียฟนับแต่นั้นมาก็ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญอยู่จนกระทั่งศตวรรษที่ 13 นครเคียฟมีความสำคัญและมีอิทธิพลสูงสุดภายใต้การปกครองของยาโรสลอฟ (Yaroslav ค.ศ. 1019 - 1054) โดยที่นครต่าง ๆ ยอมอยู่ใต้การปกครองของเจ้าครองนครผู้นี้ แต่หลังจากยาโรสลอฟสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าครองนครอื่น ๆ ก็พยายามปลืงตัวเป็นอิสระ ประกอบกับการถูกรุกรานโจมตีจากพวกกระเหรี่ยงนอกกลุ่มต่าง ๆ อาณาจักรเคียฟจึงเสื่อมโทรมลง ประชาชนก็พากันอพยพโยกย้ายไปอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคกลางของรัสเซียเขตยุโรปในปัจจุบัน และมีการก่อตั้งนครใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายนคร

จากการที่อาณาจักรเคียฟเริ่มเสื่อมโทรมลง จึงตกเป็นเหยื่อการรุกรานของพวกมองโกลและตาร์ทาร์ ในปี ค.ศ. 1240 ภายใต้การนำของบาตูข่าน (Batu Khan) ซึ่งเป็นหลานปู่ของเจงกิสข่าน ได้บุกเข้าโจมตีและทำลายอาณาจักรเคียฟอย่างราบคาบ ดังนั้นรัสเซียจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพวกมองโกลเป็นเวลา 2 ศตวรรษ ในระหว่างที่มองโกลปกครองอยู่นี้ ผู้สืบตระกูลอาวูโลเชื้อสายโวกีงรัสเซีย ก็ได้ไปตั้งศูนย์กลางของชาติขึ้นใหม่ที่มอสโคว์ โดยมีเจ้าครองนครชื่อ อิวานที่ 1 (Ivan I, 1325 - 1341) เป็นผู้ปกครอง โดยได้รับความไว้วางใจจากพวกมองโกลให้ดูแลรัฐรัสเซียอื่น ๆ ต่อมามอสโคว์ได้สะสมอำนาจเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากหลบอยู่ในสันปันน้ำ ได้เปรียบทางสภาพภูมิศาสตร์ จึงเป็นที่หลบซ่อนอย่างปลอดภัย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือในขณะที่สาขาอื่น ๆ ของตระกูลเจ้าผู้ครองรัฐได้แบ่งสรรที่ดินให้แก่ทายาททุกคนนั้น สาขาตระกูลทางมอสโคว์มักจะสงวนที่ดินส่วนใหญ่ไว้ให้แก่ทายาทคนโต ซึ่งทำให้มอสโคว์ได้ค่อย ๆ สะสมความมั่งคั่งและความแข็งแกร่งขึ้นเรื่อย ๆ ในสมัยเจ้าผู้ครองนครชื่อ

ดมิตรี ดอนสกอย (Dmitrii Donskoi) ได้จัดตั้งสันนิบาตเจ้าครองนครรัฐขึ้น โดยได้รวบรวมรัฐเล็ก ๆ ของรัสเซียทางเหนือเข้าด้วยกัน และต่อต้านอำนาจของพวกมงโกล แต่ก็ยังไม่สามารถขับไล่พวกมงโกลออกไปได้หมด จนถึงปี ค.ศ. 1480 สมัยของอิวานที่ 3 (Ivan 3, 1462 - 1505) ได้ปฏิเสธไม่ส่งเครื่องบรรณาการให้ข่านอาห์เมตแห่งมงโกล และพระองค์ได้ทำสงครามผนวกดินแดนต่าง ๆ เข้าไว้ในปกครอง ฉะนั้นรัสเซียจึงเข้าสู่สมัยมอสโคว์ (Moscovite Russia) และได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจของประเทศ ดังนั้นพระเจ้าอิวานที่ 3 จึงเป็นที่ยอมรับมากในหมู่ชนรัสเซีย พระองค์จึงได้พระนามว่า อิวานมหาราช

แม้รัสเซียจะรวมตัวได้ภายใต้การปกครองของมอสโคว์ แต่ก็ยังถูกรุกรานจากทั้งพวกมงโกลและชาวโปล ดังนั้นเจ้าครองรัฐมอสโคว์จึงได้จัดระบบแบ่งสรรที่ดินให้แก่นายทหารผู้ซึ่งทำหน้าที่ทั้งผู้บัญชาการกองทัพ และผู้จัดการที่ดินในเวลาเดียวกัน นายทหารเหล่านี้ได้รับอำนาจเต็มทั้งในการบังคับบัญชาชาวนา ดังนั้นระบบทาสที่ดินจึงขยายตัว ซึ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญในประวัติศาสตร์ของรัสเซีย มีการต่อต้านจากชาวนาอยู่บ้าง โดยการหนีการเกณฑ์ทหารและหาทางหลีกเลี่ยงภาษีที่เจ้าของที่ดินเรียกเก็บ จึงได้อพยพไปอยู่ตามชายแดน มอสโคว์จึงได้ให้อำนาจไม่เฉพาะกับพวกขุนนางเจ้าของที่ดินเท่านั้น แต่ได้ให้กับสถาบันชาวนาที่เรียกว่า คอมมูน (Commune) เพื่อยุติปัญหาการอพยพของชาวนา ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าระบบคอมมูนก็มีมาแต่ดั้งเดิม ระบบคอมมูนเป็นระบบที่วางรากฐานอยู่บนการรวมแรงงานของชุมชน เนื่องจากสภาพเพาะปลูกไม่ได้ผลที่แน่นอน มีความจำเป็นในการรวมกำลังกันถากถางพื้นที่ในป่า และเนื่องจากดินมีคุณภาพต่างกัน ชุมชนชาวนาจึงสรุปได้ว่าการร่วมมือกันทำงานเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนี้รัฐบาลมอสโคว์เห็นว่าการเก็บภาษีจากคอมมูนเป็นการง่ายกว่า และสภาหมู่บ้านก็ย่อมมีเหตุผลสำคัญในการยุติการอพยพเพื่อว่าภาระภาษีที่หนักจะไม่ตกอยู่กับผู้ที่ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน

จากการที่มอสโคว์กลายเป็นศูนย์กลางของประเทศ อำนาจของกษัตริย์ที่มอสโคว์ก็เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่พระเจ้าอิวานที่ 4 ได้สถาปนาตนเองเป็นพระเจ้าซาร์ (Tsar) กษัตริย์ผู้ปกครองมหาอาณาจักรรัสเซียในปี ค.ศ. 1547 เนื่องจากพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ดุร้ายมาก จึงได้รับสมญาว่า พระเจ้าอิวานผู้หฤโหด (Ivan the Terrible)

หลังจากพระเจ้าอิวานที่ 4 สิ้นพระชนม์ บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะข้าวยากหมากแพง เกิดสงครามกลางเมืองแย่งชิงอำนาจกัน ในที่สุดถึงปี ค.ศ. 1613 สภาของรัฐที่เรียกว่า เซมสกีซอบอร์ (Zemskii Sobor) จึงได้เลือกไมเคิล โรมานอฟ ขึ้นเป็นพระเจ้าซาร์องค์ต่อมา และราชวงศ์โรมานอฟก็เป็นราชวงศ์สุดท้ายอยู่ในอำนาจถึง 300 กว่าปี จนถึงปี ค.ศ. 1917 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัสเซีย

หลังจากพระเจ้าอิวานที่ 4 ได้สถาปนาราชอาณาจักรรัสเซียแล้ว รัสเซียก็ยังล่าหลังประเทศอื่น ๆ ในยุโรป รัสเซียได้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจในสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราช พระองค์ได้ทำการติดต่อกับยุโรป รับเอาความคิดแปลก ๆ ใหม่ ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับบ้านเมือง ได้นำเอาช่างฝีมือผู้มีความรู้เข้ามา ชักชวนชาวต่างประเทศมาลงทุนในประเทศ ทรงย้ายเมืองหลวงจากมอสโกว์มาอยู่ที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก การขยายตัวของรัสเซียดำเนินต่อมาในสมัยของพระนางแคเธอรีนมหาราช (Catherine the Great, 1762 - 1796) ในสมัยนี้ ได้มีการปรับปรุงประเทศทำนองเดียวกับสมัยพระเจ้าปีเตอร์ ในสมัยของพระนางมีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นอย่างหนึ่งคือ ขบถปูกาเชฟ (Pugachev's Rebellion) ในปี ค.ศ. 1773 เป็นขบถของพวกคนงานและชาวนา จากการขบถครั้งนี้ ทำให้รัฐบาลได้หันมาให้ความสนใจชนบทมากขึ้น

พระเจ้าซาร์ที่ทรงอำนาจอีกพระองค์หนึ่งคือ พระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 1 (ค.ศ. 1801 - 1825) ในสมัยของพระองค์ ความคิด “เสรีนิยม” อันทันสมัยได้แพร่สะพัดไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งพระเจ้าซาร์เองก็ต้องการที่จะเปลี่ยนสังคมไปในทางที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้า แต่เมื่อความคิดเสรีนิยม แพร่หลายไปได้พอสมควร ก็เกิดขบถของพวกขบวนการดีเซมบริสต์ (the Decembrist Movement) ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1825 พวกก่อการดีเซมบริสต์ คือ พวกนายทหารที่มีการศึกษาดี หลายคนมาจากตระกูลสูง พวกนี้ต้องการให้ประเทศของตนปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญเหมือนฝรั่งเศสบ้าง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดผู้นำที่ดี

ต่อมาในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ 2 (ค.ศ. 1855 - 1881) ในสมัยนี้รัสเซียแพ้สงครามไครเมียในปี ค.ศ. 1856 ทำให้รัสเซียเสียดินแดนบางส่วนไป พระองค์จึงหันมาขยายอำนาจมาทางตะวันออกไกล จากการแพ้สงครามไครเมีย ทำให้พระเจ้าซาร์ทรงหันมาปรับปรุงกองทัพและทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก ที่สำคัญคือการยกเลิกระบบทาสในปี ค.ศ. 1861

แม้ว่าพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 2 ได้ปรับปรุงกิจการภายในหลายประการ แต่พระองค์ก็ยังคงธำรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาด ในปี ค.ศ. 1881 พระองค์จึงถูกลอบปลงพระชนม์ และเมื่อพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ขึ้นครองราชย์ (ค.ศ. 1881 - 1894) พระองค์จึงได้ทรงรวมอำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลางอย่างมั่นคง ทรงนำระบบตำรวจลับมาใช้ ยกเลิกนโยบายเสรีนิยมที่มีอยู่เดิม

พระเจ้าซาร์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 (ค.ศ. 1894 - 1917) ในสมัยนี้ การเคลื่อนไหวเพื่อการต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ได้ทวีความรุนแรงและแพร่ขยาย

ไปทั่ว เหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่งในสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ซึ่งมีผลต่อเนื่องทำให้พระเจ้าซาร์หมดอำนาจก็คือ การที่รัสเซียพ่ายแพ้ในสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1905 ต้นเหตุของสงครามเกิดจากการที่รัสเซียพยายามขยายอิทธิพลเข้ามาทางตะวันออกและเข้าไปในแมนจูเรีย โดยพยายามยึดครองเกาหลีและปอร์ตอาเธอร์ จึงเกิดปะทะกับญี่ปุ่นและรัสเซียเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หลังจากที่รัสเซียสามารถทำสัญญาสงบศึกกับญี่ปุ่นได้แล้ว รัสเซียก็ต้องเผชิญกับความวุ่นวายภายในประเทศ คือการปฏิวัติปี ค.ศ. 1905

การปฏิวัติปี ค.ศ. 1905 เกิดจากความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อระบบการปกครองในขณะนั้น การเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1880 ทำให้รัสเซียพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น ชนชั้นนายทุนกลายเป็นคนเด่นทางสังคม ชนชั้นกรรมกรในเมืองใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวนาจากชนบทพากันเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เปิดใหม่ ก่อให้เกิดสหภาพกรรมกรและการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมก็ได้ก่อให้เกิดนายทุนอุตสาหกรรมมากขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิมแล้ว ผลจากการพัฒนาด้านกฎหมาย การศึกษา ก็ก่อให้เกิดผู้รู้ผู้ชำนาญในสาขาต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ดังนั้นความคิดในแนวเสรีนิยมจึงได้เริ่มแพร่หลายไปในหมู่ชนชั้นต่าง ๆ ขบวนการกรรมกรและกลุ่มชนชั้นกรรมาชีพก็เริ่มมีนโยบายไปในทางต่อต้านคัดค้านที่รุนแรงขึ้น

ฝ่ายค้านของรัฐบาลก็ได้เริ่มมีการรวมกลุ่มกันขึ้น มีการจัดตั้งสหภาพปลดปล่อยในปี ค.ศ. 1903 และการตั้งพรรคประชาธิปไตยรัฐธรรมนูญ (The Constitutional Democratic Party) เป็นต้น พวกที่เลื่อมใสแนวความคิดของมาร์กซ์ ก็ได้รวบรวมเป็นพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democratic Party) ภายใต้การนำของยอร์ช เพลคานอฟ (George Plekanov) และพรรคสังคมนิยมปฏิวัติ (Socialist Revolutionary) ซึ่งมีวิกเตอร์ เชอนอฟ (Victor Chernov) เป็นผู้นำ ทั้งสองพรรคมุ่งหมายที่จะแก้ไขสังคมรัสเซียที่ตนเห็นว่าไม่ดี สำหรับพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยต่อมาแยกออกเป็น 2 กลุ่มคือ เมนเชวิก (Menshevik หรือ เสียงส่วนน้อย) และบอลเชวิก (Bolshevik หรือ เสียงส่วนมาก) ซึ่งมีเลนินเป็นผู้นำ

รัสเซียก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 ด้วยความไม่สงบภายในประเทศ มีการประท้วง การนัดหยุดงาน พวกหัวรุนแรงในตัวเมืองก็พยายามปลุกปั่นประชาชนให้ก่อการปฏิวัติขึ้น การปฏิวัติในปี ค.ศ. 1905 เกิดขึ้นในวันที่ 22 มกราคม 1905 โดยนักบวชในนิกายรัสเซีย นอร์โรดอกร์ ชื่อ George Capon ได้เดินขบวนนำคนงานและกรรมกรพร้อมด้วยครอบครัวไปยังพระราชวังฤดูหนาวของพระเจ้าซาร์ เพื่อถวายฎีกาให้ปรับปรุงความเป็นอยู่ของกรรมกร

ให้มีการกำหนดเวลาทำงานเพียงวันละ 8 ชั่วโมง ให้กำหนดค่าจ้างขั้นต่ำได้ตามมาตรฐานและเป็นธรรมต่อกรรมกร จัดสวัสดิการให้ดีขึ้น แต่ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจรักษาวังกลับยิงปืนเข้าใส่กลุ่มผู้เดินขบวน เป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจำนวนมาก เหตุการณ์ในวันนั้นถูกบันทึกว่าเป็นวันอาทิตย์นองเลือด (Bloody Sunday)⁴

นับแต่นั้นมา การเดินขบวน การสไตรค์ ก็ได้ขยายไปทั่วรัสเซีย แต่การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิวัติได้ซบเซาลงไปเพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่สุดท้ายจากผลของการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเสื่อมโทรมลงจากผลของการเข้าร่วมสงครามทำให้รัสเซียเกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่เกิดการขาดแคลนอาหาร มีภาวะเงินเฟ้อ จากการพ่ายแพ้สงครามทำให้ประชาชนไม่พอใจรัฐบาล ในวันที่ 8 มีนาคม 1917 ประชาชนได้เดินขบวนประท้วงและก่อการจลาจลขึ้นในเมืองหลวงเปโตรกราด ทางรัฐบาลได้ส่งทหารไปปราบปรามผู้ก่อการจลาจล แต่ปรากฏว่าทหารกลับไปเข้าร่วมกับประชาชน เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ฐานะของรัฐบาลและพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ก็ถึงจุดจบ ในที่สุดพระเจ้าซาร์ประกาศสละราชสมบัติ ระบบกษัตริย์จึงสิ้นสุดลง

เพื่อแก้ไขวิกฤติการณ์ในช่วงนี้ ก็ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 1917 โดยมีเจ้าชายลวอฟ (Lvov) เป็นนายกรัฐมนตรี แม้ว่าจะระแกรรัฐบาลจะควบคุมสถานการณ์ได้ แต่ฐานะของรัฐบาลก็ไม่ดีนัก ในที่สุดเจ้าชายลวอฟก็ลาออก เปิดโอกาสให้อเล็กซานเดอร์ เคอเรนสกี เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนในตอนปลายเดือนมิถุนายน ซึ่งรัฐบาลชุดใหม่นี้ก็ประกอบด้วยรัฐมนตรีที่เป็นผู้นิยมลัทธิสังคมนิยมหลายนาย

การที่รัฐบาลของนายเคอเรนสกี เป็นรัฐบาลที่มีเสียงพวกสังคมนิยมเข้ามาร่วมงานทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากพวกชนชั้นกลางและกลุ่มทหาร เมื่อมีความขัดแย้งกันรัฐบาลจึงได้ทำการกวาดล้างคณะทหาร จากการที่คณะทหารและรัฐบาลแตกคอกัน จึงทำให้องค์กรกลุ่มผู้นิยมลัทธิมาร์กซ์ได้มีโอกาสฟื้นตัวขึ้นอย่างมั่นคง โดยเฉพาะพวกบอลเชวิค ซึ่งมีเลนินเป็นหัวหน้า

จากการที่รัฐบาลเคอเรนสกีไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ให้ดีขึ้นได้ ทำให้พวกหัวรุนแรงและพวกบอลเชวิคซึ่งมีนโยบายเลิกสงคราม ได้ทำการปฏิวัติขึ้นเป็นผลสำเร็จในวันที่ 7 พฤศจิกายน 1917 (ตามปฏิทินเก่าวันที่ 25 ตุลาคม) รัฐบาลโซเวียตจึงได้ถูกตั้งขึ้นที่เมืองเปโตรกราด⁵ และย้ายมาอยู่ที่มอสโคว์ในวันที่ 10 - 11 มีนาคม 1918